

τέρου μέρους τοῦ Ε' λόγου τοῦ Ἀνδρέου¹⁵. Χαρακτηριστικὸν δὲ διὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς Θεοτόκου ὡς «Υπερμάχου Στρατηγοῦ» εἶναι τὸ ἀκόλουθον ἐκ τοῦ εἰς Λάζαρον κανόνος τοῦ Θεοτοκίου τοῦ Ἀνδρέου : «Τὴν πόλιν σου φύλαττε, θεογεννητορ ἄχραντε· ἐν σοὶ γὰρ αὕτη πιστῶς βασιλεύουσα, ἐν σοὶ καὶ κρατύνεται· καὶ διὰ σοῦ νικῶσα, τροποῦται πάντα πειρασμὸν καὶ σκυλεύει πολεμίους καὶ διέπει τὸ ὑπήκοον»¹⁶.

Αἱ διαπιστώσεις αὐταὶ ἔχουν ὡς σκοπὸν νὰ δείξουν ὅτι πλὴν τῶν Θεοτοκίων τοῦ Ἀνδρέου καὶ οἱ λόγοι του ἐπίσης ἔχουν ὁμοιότητας πολλὰς μὲ τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον καὶ ὅτι πλέον ὁ «Κανὼν» τοῦ Ἰωσήφ δὲν εἶναι ἐντελῶς πρωτότυπον ἔργον, ἀλλ' ἐν πολλοῖς στηρίζεται εἰς ὑλικὸν εὗρισκόμενον καὶ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἀνδρέου. Σημειωτέον πάντως ὅτι αἱ ὁμοιότητες αὐταὶ δὲν σημαίνουν κατ' ἀνάγκην καὶ ἄμεσον ἐξάρτησιν, διότι εἶναι εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας καὶ ρητορικῆς νὰ χρησιμοποιοῦν «κοινούς τόπους» ὑπὸ νέαν ἐκάστοτε μορφήν. Εἰς τὴν προκειμένην δὲ περιπτώσιν ἡ κοινότης τῶν χαρακτηρισμῶν δέον νὰ ἀναχθῆ εἰς τὴν κοινὴν πηγὴν ὄλων, τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Διὰ τὴν κατανόησιν ὅμως τοῦ ἔφους τοῦ Ἀνδρέου, τοῦ ἀναμφισβητήτως ἑνὸς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ρητόρων τῆς Ὁρθοδοξίας, εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν καὶ ὅσα ἔλαβεν ἐκ τῶν προγενεστέρων του καὶ ὅσα ὁ ἴδιος ἔδωκεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

6.

Η ΓΟΡΤΥΝΑ ΚΑΙ Ο ΜΙΧΑΗΛ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Εἰς Vogel. Gardhausen¹ ἡ Γόρτυνα ὡς κέντρον κωδικογραφίας ἀντιπροσωπεύεται ἅπαξ μόνον, διὰ τοῦ ἐκ Σπάρτης καταγομένου Δημητρίου Τριβώλη, ἀντιγράφαντος ἐκεῖ τὸν κώδικα Monacensis 449, περιέχοντα τὰς «Ἐννεάδας» τοῦ Πλωτίνου καὶ ἀποτελοῦντα σήμερον ἕναν ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους φορεῖς τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου αὐτοῦ². Εἰς τὴν Γόρτυνα ὅμως ἦτο καὶ ἡ κατοικία τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλου, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἑνὸς φυλλαδίου του :

¹⁵) M i g n e, ἔνθ' ἄν., 893 κ.έ.

¹⁶) M i g n e, ἔνθ' ἄν. 1385.

¹) Die griechische Schreibern des Mittelalters und der Renaissance, Leipzig 1909, 105.

²) H e n r y P., Études Plotiniennes, II Les manuscrits des Ennéades, Brussels 1941, 206-210. Τὸ βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα ἔχει ὡς ἐξῆς : «Ἡ βίβλος ἠδε ἐγράφη διὰ τῆς ἐμῆς χειρὸς Δημητρίου Τριβώλου Πελοποννησίου ἐκ Σπάρτης διατρίβοντος ἐν πόλει Κρήτης Γορτύνῃ μετὰ τὴν τῆς ἐμῆς πατρίδος ἄλωσιν ἐν ἔτει ὄσθ' ».

«Λόγος παραινετικός ἐκ Γορτύνης εἰς Ἱταλίαν Ρώμης»³ καὶ ἀπὸ ἐπιστολάς του. Οὕτω γράφων εἰς τὸν ἱερέα Λαόνικον παραπονεῖται διότι οὗτος δὲν τοῦ στέλλει χαιρετισμοὺς ἐκ Κυδωνίας «καὶ ταῦτα Κυδωνιατῶν μηρίων εἰς Γορτύνην ἔσαι ἐρχομένων»⁴. Ἐπίσης ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ἴδιον εἰς ἄλλην ἐπιστολήν του : «ὄν (Λαόνικον) ἐγὼ φιλῶ μάλιστα μετ' ἐμέ, Γορτύνην καὶ γυναῖον»⁵ καὶ εἰς τρίτην ἐπιστολήν του πρὸς τὸν ἴδιον : «καὶ γὰρ ἐκ Κυδωνίας εἰς Γορτύνην ἐλθὼν, ὃν ἔλεγες φιλεῖν καὶ ἴσα τιμᾶν τῇ σαυτοῦ κεφαλῇ, ἐμὲ δὴ λέγω τῆδε παρόντια, τοιοῦτον, οὐδὲ στάδιόν σου ἀπέχοντια, οὔτε προσῆλθες ἰδεῖν»⁶. Καὶ τέλος εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Μιχαὴλ Λυγίζον, γνωστὸν κωδικογράφον καὶ αὐτόν, ἐκ Κυδωνίας : «Καὶ σὺ δὲ αὐτός, ὃ φιλότις, εἰ τὸ πονεῖν περὶ λόγους τοῦ τρυφᾶν προτιμώης, μεθ' ἡμῶν, τὴν Κυδωνίαν ἀφείς, Γόρτυναν ἄσπασαι τὴν εὐδαίμονα»⁷. Συνεπῶς οἱ κώδικες οἱ γραφέντες ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη μὲ τὴν στερεότυπον ὑπογραφήν : «Μιχαῆλος Ἀποστόλης Βυζάντιος μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς αὐτοῦ πατρίδος πενία σιζῶν ἐν Κρήτῃ μισθῶ καὶ τόδε τὸ βιβλίον ἐξέγραψεν»⁸, ἐγράφησαν εἰς τὴν Γόρτυναν, ἐκεῖ δὲ εὐρίσκετο καὶ ἡ ἀξιόλογος βιβλιοθήκη του⁹. Οὕτω, εἰς τὰς πολλὰς καὶ καλὰς δάφνας, αἱ ὁποῖαι ὀφείλονται εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς Μεσαρᾶς δέον νὰ προστεθῶσιν καὶ αἱ φιλολογικαί, τῆς ἀντιγραφῆς ἐκεῖ ἐπὶ τῇ βάσει ἀρίστων προτύπων, εἰδικῶς μεταφερθέντων ἐκ Σπάρτης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, δύο ἐκ τῶν καλυτέρων σωζομένων σήμερον κωδίκων τοῦ Πλωτίνου καὶ τοῦ Θουκυδίδου¹⁰, ὑπὸ ἀνδρῶν εὐρείας ἀνθρωπιστικῆς καλλιιεργείας.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ Μιχαὴλ Ἀποστόλη, δέον νὰ προστεθῇ ὅτι αἱ περιπέτειαι τοῦ καλοῦ αὐτοῦ φιλολόγου δὲν ἐσταμάτησαν μὲ τὸν θάνατόν του· αὐτὴν τὴν φορὰν ὅμως μετεφέρθησαν ἐκ τῆς Κρήτης ἀλλαχοῦ : Ἀξιόλογα ἔργα του, σωζόμενα ἀνέκδοτα εἰς αὐτόγραφα

³) Noiret, H., Lettres inédits de Michel Apostolis, Paris 1889 148.

⁴) Noiret H., ἔνθ' ἄν. 71.

⁵) Legend E., Bibliographie Hellenique, II, Paris 1885, 235.

⁶) Legend E., ἔνθ' ἄν. 245.

⁷) Legend E., ἔνθ' ἄν. 256.

⁸) Π.χ. οὕτω εἰς Berol. 375, Escor. 74, Ambros. 493, Urb. 107.

⁹) Powell E., Michael Apostolis gegen Theodoros Gaza, «Byzantinische Zeitschrift» 38 (1938), 72.

¹⁰) Διὰ τὸν Θουκυδίδην τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη πρβλ. Powell E., The Cretan manuscripts of Thucydides, «Classical Quarterly» XXXII, 1938, 103-108.

χειρόγραφα του εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς Σμύρνης, κατεστράφησαν τὸ 1922¹¹. Μὲ αὐτὰ δὲ κατεστράφησαν καὶ τὰ περισσότερα ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου τοῦ Ὑπερείδου Γ. Κ., «Μιχαὴλ Ἀποστόλη πονήματα τρία»¹².

Κλείω τὸ σημεῖωμα τοῦτο μὲ μίαν εἰσέτι παλαιογραφικὴν παρατήρησιν : Εἰς τοὺς δύο κώδικας, Flor. Med. 58 gr. 33 καὶ Ambr. B, 141, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ὁ L. Mohler τὴν μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτον ἐπίθεσιν Ἀνδρονίκου τοῦ Καλλίστου ἐναντίον τοῦ Μιχαὴλ Ἀποστόλη¹³, δέον νὰ προστεθῇ καὶ ὁ Οχοπ. Baroccianus gr. 165, 149-165, α ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει καὶ αὐτὸς τὸ κείμενον τοῦ Καλλίστου, μὲ μερικὰς διαφορετικὰς ἢ καλυτέρας γραφὰς (π.χ. Mohler, I, 5 *σοφώτατε*, Baroc. *θειότατε*, G M *ὑπεραστρονομῶντα*, B *ὑπερ ἀστρονομῶντα κ.ἄ.*)¹⁴.

7.

Ο ΚΩΔΙΚΟΓΡΑΦΟΣ

ΜΙΧΑΗΛ ΛΥΓΙΖΟΣ Ἡ ΤΟΥ ΛΥΓΓΕΩΣ

Δημοσιεύω κατωτέρω ἀπὸ τὸν κώδικα Boldeianus Miscelaneus graecus 242¹ ἐπιστολὴν τοῦ Κρητὸς λογίου Μιχαὴλ τοῦ Λυγγέως πρὸς τὸν ἱερέα Λέοντα τὸν Ἀργυρόν. Τὸ κείμενον εὐρίσκεται εἰς τὸ φύλλον 217 τοῦ κώδικος, μεταξὺ δύο ἐπιστολῶν τοῦ ἐπίσης Κρητὸς Πέτρου τοῦ Λαμπάρδου, ἀπενθυνομένων τῆς μὲν πρώτης πρὸς τὸν ἱερομόναχον Ἀνθιμον, τῆς δὲ ἄλλης πρὸς τὸν πρωτόπαπαν τοῦ Χάνδακος Ἰωάννην τὸν Συμεωνάκην. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται τοῦ Λαμπάρδου ἐδημοσιεύθησαν προσφάτως, ἢ μὲν πρὸς Ἀνθιμον εἰς

¹¹) R i c h a r d M., Repertoires des Bibliothèques et des Catalogues de manuscrits grecs, Paris 1948, 100.

¹²) Ἐκδοσις Σμύρνης, 1876.

¹³) M o h l e r L., Aus Bessarions Gelehrtenkreis (Kardinal Bessarion, III Band), Paderborn 1942, 171-203 : «Ἀνδρονίκου Καλλίστου πρὸς τὰς Μιχαήλου Ἀποστόλου κατὰ Θεόδωρον ἀντιλήψεις».

¹⁴) C o x e H., Catalogi mancriptorum bibliothecae Bodleianae I, 1853, 281. Ὁ Coxе κακῶς θεωρεῖ ὅτι τὸ κείμενον ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἀνεξάρτητα κείμενα, ἐπιστολὴν καὶ μελέτην. Τὸ θεωρηθὲν ὡς αὐτοτελὴς ἐπιστολὴ τμήμα τοῦ κειμένου εἶναι ἀπλῶς εἰσαγωγή, ὅπως ὀρθῶς διεπίστωσεν ὁ Mohler.

¹) Περιγραφή τοῦ κώδικος : C o x e H., Catalogi codicum mancriptorum Bibliothecae Bodleianae, I, 100.